

Det sanna, det goda, det sköna

Sedan antiken har filosofer och vetenskapare vid sidan av ”Livet, Döden och Kärleken” intresserat sig för ”*Det sanna, Det goda och Det sköna*”; Det Sanna motsvarar i sammanhanget utforskandet av hur världen är beskaffad. Det Goda handlar om etik och moral – hur vi bör vara mot varandra. Det Sköna handlar om estetiken – det vackra i livet.

Många filosofer har, som ni såg tidigare, menat att själva meningen med livet och en väg till lycka är att leva ett balanserat och moraliskt liv. En av de mest uppenbara fördelarna är att de flesta av oss upplever lustkänslor av att göra det som vi betraktar som gott. Vår gamle grekiska vän Epikuros (341-270 f.kr) skulle t ex ha heja på oss i vår strävan att försöka vara goda. Västerlandet har på senare tid alltmera hyllat individualism som princip. Man lyfter oftare individens rätt att ”förverkliga sig själv” och sina drömmar än det goda i att vara oegennyttig och solidarisk med andra. Den individualistiska jakten efter lycka är ju dessutom ”big business” – med en markand som försöker pracka på oss budskapet att man kan köpa lycka. Ju mera prylar man skaffar sig, vilka bekräftar hur framgångsrik man är - desto lyckligare blir man. ”Förverkliga dig själv” litteratur och kurser säljer som aldrig förr. Individualism riskerar dock att slå över i egoism – ”Jag, jag, jag och framför allt Jag”. Men kan man verkligen köpa sig en plats bland de lyckliga? Om man går till filosofin finns det inte mycket stöd för detta. Det är istället tänkare på ekonomins område som t ex *Adam Smith* (1723-1790), en av liberalismens tidiga förgrundsfigurer, som fört fram drömmen om ekonomisk framgång som vägen till lycka. Att göra något för att hjälpa andra människor, att utveckla oegennyttiga, generositet och sin solidaritet har däremot lyfts fram av filosofer ända sedan Epikuros. Tanken är att detta förhållningssätt inte bara har effekter på andras lycka utan också gör oss själva lyckligare på sikt. Epikuros själv värdesatte exempelvis oegennyttiga vänskapsrelationer som ett medel för att uppnå lycka. Tenzin Gyatso (född 1935), den nuvarande Dalai lama, menar *det är vår självupptagenhet och egoism som gör oss ensamma och olyckliga*.

Att utveckla oegennyttiga, generositet och solidaritet kan på många sätt också ses en individuell framgångsstrategi. Vi blir kanske uppskattade på ett djupare plan – och kanske slipper alla lissmande och falska bekanta som bara ser till det ytliga. Kanske känner man till och med en

tillfredsställelse av att göra ”det rätta”. Det finns poänger med att vi som människor tidigt verkar ha slutit oss samman i samhällen där vi lever efter en uppsättning olika regler som åtminstone de flesta av oss respekterar.

Kanske är det i samma urtid någonstans som det vi kallar etik eller moralfilosofi egentligen uppstår. Vad är rätt och fel? Det finns förenklat sett ett antal olika sätt att tänka kring detta:

- *Pliktetik* - där det finns en uppsättning absoluta regler man har att följa, typ tio guds bud”;
- *Konsekvensetik* - enligt vilken det moraliskt goda är det som leder till bättre konsekvenser än andra alternativ;
- *Sinnelagsetik* – där det är min avsikt med en handling som räknas oavsett konsekvenserna. Att ha goda avsikter är att göra gott helt enkelt;
- *Situationsetik* - där det moraliskt goda avgörs i varje situation eftersom varje situation är unik.

På samhällsfördragsnivå har det som brukar kallas ”utilitarism” förts fram som en viktig etisk princip. Det är en slags konsekvensetik där det moraliskt goda kan sammanfattas som *största möjliga lycka åt största möjliga antal*. Vid en första anblick ser det här onekligen som en god idé. Sedan infinner sig några frågor. Kan man göra vad som helst för att majoriteten skall bli lycklig? Om en stor grupp skulle tycka att det njöt av att en mindre grupp led alla helvetets kval, förföljde dem, trakasserade dem och för att ta extremfallet utförde massmord på dem hade vi i och för sig fixat lyckan för flertalet, men hur lyckliga blir de minoriteter som drabbas av detta? Hur ska man väga lycka mot umbäranden och lidande? Och hur kommer man överens om vad lycka innebär? Som det gamla slitna skämtet: *Masochisten fullkomligt älskade att ta en iskall dusch på morgonen – därför lät han bli*.

Immanuel Kant (1724-1804) ägnade en hel del tankemöda åt etiska spörsmål. Hans så kallade ”kategoriska imperativ” är ett exempel på pliktetik - "*Handla alltid efter den princip du skulle vilja upphöja till allmän lag*".

Precis som i fallet med utilitarismen är det lätt att tycka att det hela verkar vara väldigt förnuftigt. Men vad garanterar att just det jag tycker skulle vara det moraliskt riktiga? Att just dessa regler är de rätta? Om två plikter kolliderar, vilken av dem ska man rätta sig efter? Tänk

dig till exempel att du gömde en judisk familj undan nazisterna (plikt; rädda liv) och en dag knackar Gestapo på dörren om du känner till var de gömmer sig. Ska du berätta för dem vad de vill veta (plikt; tala sanning) eller ljuga? För de allra flesta av oss känns det gud ske lov rimligt att ljuga i det läget, men hur vi än vrider och vänder på det har vi brutit mot vår ”plikt” att inte ljuga.

Konkurrens, den starkes överlevnad och den svages undergång brukar föras fram som någon slags urprincip för människan natur och samhällets utveckling – inte minst i tider när liberala idéer dominerar det politiska livet. Samarbete och solidaritet har sannolikt i lika hög grad varit centrala principer för våra sammanslutningar i ursamhällen där ”matdelande” och samarbete blev det som säkrade gruppens överlevnad. "Jag ger dig mat nu, så ger du mig när du har" var förmodligen en av de överenskommelser som gjordes tillsammans med - att det inte är så bra om vi skadar varandra. Det är flera filosofer som framlagt teorier om s k samhällsfördrag dvs tanken att vi ifrån någon slags oorganiserat uttillstånd, där alla slogs för sin egen överlevnad ingick en överenskommelse att gå ihop, samarbeta och lyda vissa regler. På så sätt kunde man komma runt ”allas krig mot alla”. Ett exempel är *Charles-Louis Montesquieu* (1689-1755). Han var en av de första förespråkarna för den i demokratiska samhällen numera principiellt rådande maktdelningsprincipen dvs att olika personer skulle representera politiska, ekonomisk och juridisk makt. Tillsammans med bl a Immanuel Kant var han inspiratör till USAs första författning. I realiteten verkar det dock som att den ekonomiska makten numera lyckas köra över alla andra - men det ser onekligen snyggt ut på papperet.

Nu ska man ha klart för sig inget system inom etiken klarat sig undan invändningar. Ett förslag till lösning på detta dilemma kan vi få genom att låta oss inspireras av *Friedrich Hegel* (1770-1831) och hans tanke att varje åsikt eller begrepp har en tendens att slå över i sin motsats när det får utvecklas konsekvent över tid, men över ännu längre tid verkar de båda åsikterna begreppen förenas i ett högre begrepp.

Mera formellt ser Hegels system ut på följande sätt:

A, tes: (Pliktetik) Genom att följa vissa regler ex. Tio Guds bud [Normalfall]

B, antites: (Konsekvensetik) Låt det sunda förnuftet avgöra från fall till fall [Extremfall]

C, syntes: Genom att låta A. gälla i normalfallen och B. i extremfallen.

Ett rätt så modernt exempel på Hegels lära är föreningen av liberalism och socialism till socialliberalism. Tanken att det är bra för ett samhälle om individen har frihet att ta sig fram på sina egna vägar, göra karriär och tjäna pengar är betrakta som liberalism = tes. Om man är solidarisk och sörjer för kollektivets möjligheter och samhällets mindre starka grupper anses detta vara socialism = liberalismens antites. Det innebär också att samhället tar ut skatt från medborgarna som går till gemensamma nyttigheter vilka fördelas rätt så lika, typ; vård, skola och äldreomsorg. Om man försöker kombinera individens frihet att ta sig fram på sina egna vägar, göra karriär och tjäna pengar med att försöka förmå människor att också vara solidariska och sörja samhällets mindre starka grupper får vi en syntes = socialliberalism.

Det sanna, Det goda, Det sköna – kan dock användas på ett mera personligt plan om man nu vill ha detta som någon slags rättesnöre för sitt liv:

- *Det sanna* skulle då få innebörden att man försöker lära känna sig själv och försöka vara sann mot sig själv i vilka val man gör och hur man lever sitt liv.
- *Det goda* – handlar då förstås om att försöka göra gott gentemot andra, eller åtminstone försöka undvika att skada andra.
- *Det sköna* avser att försöka uppleva och odla det man tycker är vackert

Tenzin Gyatso (född 1935), den nuvarande Dalai lama, brukar som rättesnöre för ett ”Gott liv” lyfta fram ”The Three R’s”

- *Respect yourself (respektera dig själv)*
- *Respect others (respektera andra)*
- *Responsability for all of your actions (ta ansvar för alla dina handlingar)*

I ännu mera förenklade ordalag skulle man kunna säga att *din frihet slutar där andra människors frihet börjar*. Eftersom vi är så olika varandra innebär detta att vi för att respektera varandra måste ha en ständigt pågående dialog människor emellan på flera olika plan samtidigt; i familjen, i vänkretsen, i skolan, på arbetet och i politiken.